

การศึกษาวิเคราะห์ ศิลปะในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี
ANALYTIC STUDY OF ART IN MAṄGALATTHADĪPAṆĪ

ผศ. ดร. หอมทวล บั้วระภา
ผู้ช่วยคณบดีฝ่ายพัฒนานักศึกษา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องศิลปะและเกณฑ์การประเมินค่าศิลปะในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี เป็นการศึกษาแบบวิเคราะห์ (An Analytical Study) โดยการสืบค้นจากเอกสาร (Documentary Investigation) ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังนี้ ศึกษาคัมภีร์มังคลัตถทีปนี และเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้อง รวบรวมเอกสารและศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (analytical descriptive) ผลการศึกษาแนวคิดเรื่องศิลปะพบว่า ศิลปะหมายถึง ความฉลาดในงานช่างฝีมือประเภทต่างๆ ศิลปะมี ๒ ประเภทคือ อนาคติยศิลปะและอาคาริยศิลปะ เกณฑ์การประเมินค่าศิลปะคืออนาคติยศิลปะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกให้เกิดประโยชน์สุขที่เป็นปัจจุบันและอนาคตส่วนคุณค่าของอาคาริยศิลปะนั้นให้ประโยชน์สุขเฉพาะหน้า

คำสำคัญ: ศิลปะ อนาคติยศิลปะ อาคาริยศิลปะ การประเมินค่าศิลปะ

Abstract

This article aims to study the concept of art and evaluation of art in the Maṅgalatthadīpaṇī. It is an analytical study of documentary investigation. The results of the study were as follows:

Art, in the Maṅgalatthadīpaṇī, means proficiency in all branches of learning and crafts. Two types of crafts mentioned were harmless crafts of homeless and those of the householder. Harmless crafts of the householder involve work that causes no harm to any living being and is conducive to the well-being of the world. The evaluation of homeless crafts are sources of happiness in the present and future life while householder only present life.

Keys words: Art, harmless crafts of homeless Art, harmless crafts of householder Art, Evaluation

บทนำ

มังคลัตถทีปนี หรือ มงคลทีปนี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่น่าชื่อเสียงเกียรติคุณมาสู่ท่านสิริมังคลาจารย์ ท่านรจนามังคลัตถทีปนีเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ ท่านมิได้ระบุสถานที่ที่ท่านแต่งคัมภีร์นี้เพียงแต่กล่าวว่าท่านประพันธ์เรื่องนี้ ณ สถานที่เงียบสงบซึ่งอยู่ไกลไปทางทิศใต้ของนครเชียงใหม่ ประมาณ ๔ กิโลเมตร ในตอนหนึ่งของมังคลัตถทีปนี ท่านกล่าวว่า ท่านเป็นศิษย์ของท่านพุทธวิกรมหาราช

มังคลัตถทีปนีคือ คัมภีร์ที่อธิบายขยายความมงคลสูตร ซึ่งเป็นสูตรหนึ่งในชุดตนิบาต สุตตันตปิฎก เป็นสูตรที่แสดงการปฏิบัติหน้าที่อันเป็นมงคล ๓๘ ประการ คือมีการไม่สอเสพคนพาล ให้सानเสวนากับบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การอาศัยอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสม การทำความดีที่เป็นการสั่งสมความพร้อมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แล้วรักษาสถานภาพของเองอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม การเป็นผู้ใฝ่รู้ได้สดับรับฟังสรรพวิทยาการอยู่เสมอ แล้วนำความรู้ที่ได้นั้นไปฝึกฝนอบรมตนให้เกิดความเชี่ยวชาญที่เรียกว่า มีศิลปะในการดำรงตนชีวิต อยู่การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยาและญาติพี่น้อง การทำงานไม่คั่งค้างอากูล การให้ทาน การประพฤติธรรม ทำงานที่ไม่มีโทษ ละเว้นจากบาป สรรวมจากการดีมน้ำมา ไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย มีความเคารพ มีความถ่อมตน มีความสันโดษ มีความกตัญญู การฟังธรรมตามกาล มีความอดทน เป็นผู้ว่าง่าย การได้เห็นสมณะ การสนทนาธรรมตามกาล การบำเพ็ญตบะ การประพฤติพรหมจรรย์ การเห็นอริยสัจ การทำให้แจ้งในพระนิพพาน มีจิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม มีจิตไม่โศกเศร้า มีจิตปราศจากกิเลส มีจิตเกษม คัมภีร์เล่มนี้พระสิริมังคลาจารย์ได้อธิบายอย่างละเอียดถึงความหมายของสูตรนี้ โดยแสดงความรอบรู้และความสามารถในการแต่งภาษาบาลี มีความสำคัญขนาดที่คณะสงฆ์ไทยได้นำมาใช้เป็นหลักสูตรการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน ในบทความนี้ต้องการศึกษาวิเคราะห์ความหมายของมงคลข้อที่ ๘ คือคำว่า ลิปะหรือ ศิลปะ โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. ศึกษาแนวคิดเรื่อง ศิลปะ ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี
๒. ศึกษาเกณฑ์การประเมินค่าของศิลปะในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์เอกสาร (Documentary research) ซึ่งมีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

๑. ศึกษาคัมภีร์มังคลัตถทีปนี (ปฐโม ภาค) ฉบับภาษาบาลี และมังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๑-๒ ของมหาวิทยาลัยและเอกสารงานแปลที่เกี่ยวข้อง
๒. วิเคราะห์ความหมาย ประเภทของศิลปะและเกณฑ์การประเมินศิลปะจากคัมภีร์และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตของการศึกษาประกอบด้วย

๑. ด้านเนื้อหา ศึกษาคำว่า ศิลปะและบริบทที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏในคัมภีร์มังคลัตถทีปนีเท่านั้น

๒. ด้านเอกสารคัมภีร์มั่งคั่งที่ป็นฉบับภาษาบาลีของมหามกุฏราชวิทยาลัยและบทวิเคราะห์อื่น ๆ ประกอบเรียบเรียงนำเสนอเป็นผลงานวิจัย

นิยามศัพท์

ศิลปะ (สันสกฤต) ศิลปะ (บาลี) หมายถึง ความฉลาด ความเชี่ยวชาญในหัตถกรรมทุกประเภท
การประเมินค่า หมายถึงพิจารณาและตีความหมายของศิลปะที่เป็นเหตุนำมาซึ่งความเสื่อม และความเจริญ และความนิทาและสรรเสริญ ความไร้ประโยชน์และประกอบด้วยประโยชน์

ผลการศึกษา

แนวคิดเรื่อง ศิลปะ ในคัมภีร์มั่งคั่งที่ป็น

๑. ความหมายของ คำว่า ศิลปะ โดยทั่วไป

ศิลปะ แปลมาจากคำว่า Art ตามรูปศัพท์เดิมคือ Arti และ Arte ปรากฏการใช้คราวแรกในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา ความหมายของคำ Arti นั้น หมายถึงกลุ่มช่างฝีมือในศตวรรษที่ ๑๔ , ๑๕ และ ๑๖ คำ Arte มีความหมายถึงฝีมือ ซึ่งรวมถึงความรู้ของการใช้วัสดุของศิลปิน ดังนั้น ความหมายตามรูปศัพท์ Art จึงหมายถึงกลุ่มช่างฝีมือและผู้มีความรู้ ความชำนาญในการใช้วัสดุอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์งานศิลปะ งานศิลปะจึงมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เราจึงสามารถศึกษาความหมายของศิลปะตามคำนิยามดังต่อไปนี้

ศิลปะ คือ ผลแห่งความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่แสดงออกมาในรูปลักษณะต่าง ๆ ให้ปรากฏซึ่งสุนทรียภาพ ความประทับใจ หรือความสะเทือนอารมณ์ ความอัจฉริยภาพ พุทธิปัญญา ประสบการณ์ รสนิยม และทักษะของแต่ละคน เพื่อความพอใจ ความรื่นรมย์ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี หรือความเชื่อทางศาสนา^๑

ศิลปะ คือ ผลงานการสร้างสรรค์รูปลักษณะแห่งความพึงพอใจขึ้นมา และรูปลักษณะก่อให้เกิดอารมณ์รู้สึกในความงาม อารมณ์รู้สึกในความงามนั้นจะเป็นที่พึงพอใจได้ก็ต่อเมื่อ ประสาทสัมผัสของเราชื่นชมในเอกภาพ หรือความประสมกลมกลืนกันในความสัมพันธ์อันมีระเบียบแบบแผน^๒

ศิลปะ คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึก สติปัญญา ความคิด และ/หรือความงาม^๓

^๑ พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๐), หน้า ๒๖.

^๒ Herbert Read, The Meaning of Art, (London: Faber & Faber, 1959), p.17.

^๓ ชลูด นิ่มเสมอ. องค์ประกอบของศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๓๔), หน้า ๑๕.

ศิลปะ เป็นผลงานที่เกิดจากการแสดงออกของอารมณ์ ปัญญา และทัศนคติ รวมทั้งทักษะความชำนาญ ชำนาญของมนุษย์การสร้างสรรค์งานศิลปะ ในปัจจุบันมีแนวโน้มไปในทางการสร้างสรรค์ และการแสดงออกของอารมณ์และความคิด ดังนั้น งานศิลปะนั้นอย่างน้อยที่สุดควรก่อให้เกิดอารมณ์ และ ความคิดสร้างสรรค์ กล่าวคือ เป็นงานที่สื่อให้ผู้ชมเกิดจินตนาการ นอกจากนั้น งานศิลปะที่ดีควรมีคุณค่าทางความงามซึ่งเกิดจากการใช้องค์ประกอบของสุนทรียภาพ^๔

โดยภาพกว้างๆ เรา จึงสามารถหาศึกษาเพื่อทำความเข้าใจ คำว่า ศิลปะได้ ๒ ลักษณะคือ ๑) โดยการศึกษาจากรูปศัพท์เดิม คือ Art หมายถึง ช่างฝีมือมีความรู้ความชำนาญในการใช้วัสดุต่างๆ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานเป็นศิลปะ และ ๒) ศึกษาจากคานิยามศัพท์ซึ่งตีความหมายของคำว่า ศิลปะ หรือ Art คือ งานการสร้างสรรค์รูปลักษณ์ของวัสดุเพื่อแสดงออกถึงอารมณ์และความรู้สึก ความเชี่ยวชาญ ความชำนาญในฝีมือลายมือ ก่อให้เกิดอารมณ์พึงพอใจ ความสะเทือนอารมณ์ ที่แสดงออกผ่านความงาม ความน่าทึ่ง ความอัศจรรย์ใจแก่ผู้พบเห็นหรือผู้ชมเป็นต้น

๒. ความหมายของ ศิลปะ ในคัมภีร์มั่งคัลลทีปนี

ในอรรถกถา มั่งคัลลทีปนี^๕ ได้ให้ความหมายตามรูปศัพท์ คำว่า ศิลปะ แปลว่า ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรม ๒ อย่าง คือความสามารถในการทำงานศิลปะหัตถกรรมของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ศิลปะ จึงสามารถนิยามได้ว่า ฝีมือ ความฉลาดในฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงออกมาให้ปรากฏงดงามน่าชื่นชม วิชาที่ใช้ฝีมือ วิชาชีพต่างๆ^๖

๓. ประเภทของศิลปะ

จากความหมายของศิลปะที่พบในคัมภีร์นี้ จึงสามารถจัดประเภทของศิลปะ ได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) อนุคาริยศิลปะ หรือ ศิลปะของบรรชิต และ (๒) อาคาริยศิลปะ หรือ ศิลปะของคฤหัสถ์ (๑) อนุคาริยศิลปะ หรือ ศิลปะของบรรชิต พระผู้มีพระภาคทรงพรรณนาไว้ในสัทตมสูตร^๑ ทุติยวรรค แห่งทสกนิบาต อังคุตตรนิกาย อย่างนี้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในศาสนา นี้ เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้าน ในการงานอะไรที่จะพึงช่วยกันทำ ทั้งสูงทั้งต่ำ ของเพื่อนพรหมจารีด้วยกัน ประกอบพร้อมด้วยปัญญาเครื่องสอบสวน อันเป็นอุปายในการงานที่จะพึงช่วยกันทำนั้น อาจทำ อาจจัดได้; ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ขยัน ๗ ล อาจจัดได้ แม้ใด; ธรรมแม้นี้ ชื่อว่านาถกรณธรรม "

^๔วิรัตน์ พิชญ์ไพฑูริย์, ความเข้าใจศิลปะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๒๔), หน้า ๑.

^๕มั่งคัลลทีปนี (แปล), เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๘.

^๖พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓๙๐.

ความหมายตามรูปศัพท์ อนาคตียศิลปะ หมายถึงศิลปะของผู้ไม่ครองเรือน ซึ่งก็คือ ศิลปะของบรรพชิต หมายถึง การตกแต่งสมณะบริวาร และการเย็บจีวร เป็นต้น และยังหมายถึงการทำงานที่จะพึงช่วยกันทำในการสร้าง หรือ บูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน นอกจากนี้ยังหมายถึงปัญญาที่ใช้ในการสอบสวน ความไตร่ตรอง ความพิจารณา ยิ่งกว่านั้นความหมายสูงสุดของ ศิลปะ คือ นาถกรรมธรรมคือธรรมเป็นที่พึงของบรรพชิตด้วย ตามตัวอย่างที่พระองค์ตั้งพระโมคคัลลานเถระ เป็นผู้กำกับการสร้างวัดบุพพาราม หรือ ทรงมอบให้พระอานนท์เป็นผู้ออกแบบจีวรสำหรับพระสงฆ์ พระองค์ตรัสกับพระอานนท์ ว่า อานนท์ เธอเห็นนาของชาวมคธ ซึ่งเขาพูนดินขึ้นเป็นคันนาสี่เหลี่ยมพูนคันนายาวทั้งด้านยาวและด้านกว้าง พูนคันนาคันในระหว่างๆ ด้วยคันนา สั้นๆ พูนคันนาเชื่อมกันทาง ๔ แพร่ง ตามที่ซึ่งคันนากับคันนาผ่านตัดกันไปหรือไม่?

อานนท์ : เห็นตามพระพุทธดำรัส พระพุทธเจ้าข้า.

พระพุทธเจ้า : เธอสามารถแต่งจีวรของภิกษุทั้งหลายให้มีรูปอย่างนั้นได้หรือไม่?

อานนท์ : สามารถ พระพุทธเจ้าข้า

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ทักขิณาคิริชนบทตามพระพุทธาภิรมย์ และเสด็จกลับมาพระนครราชคฤห์อีก ครั้งนั้นท่านพระอานนท์แต่งจีวรสำหรับภิกษุหลายรูป ครั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้กราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงทอดพระเนตรจีวรที่ข้าพระพุทธเจ้าแต่งแล้ว พระพุทธเจ้าข้า พระพุทธองค์ตรัสสรรเสริญท่านพระอานนท์

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงธรรมเม็กกา ในเพราะเหตุเป็นเค้ามูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย อานนท์เป็นคนฉลาด อานนท์ได้ซาบซึ่งถึงเนื้อความแห่งถ้อยคำที่เรากล่าวย่อได้โดยกว้างขวาง อานนท์ทำผ้า ชื่อกุสิก็ได้ ทำผ้าชื่ออัทธกุสิก็ได้ ทำผ้าชื่อมณฑลก็ได้ ทำผ้าชื่ออัทธมณฑลก็ได้ ทำผ้าชื่อวิวิฎฐะก็ได้ ทำผ้าชื่ออนุวิวิฎฐะก็ได้ ทำผ้าชื่อคิเวยยกะก็ได้ ทำผ้าชื่อชังเขยยกะก็ได้และทำผ้าชื่อพาหันทะก็ได้ จีวรจักเป็นผ้าที่ตัดแล้ว เสร้าหมองด้วยศัลตรา สมควรแก่สมณะ และ พวกศรัทธูไม่ต้องการ ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้าสังฆาฏิตัด ผ้าอุตราสงค์ ผ้าอังตราสกตัด ^๗

พระพุทธพจน์นี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ก็ทรงชื่นชมในฝีมือของพระอานนท์ และ พระอานนท์ก็เป็นผู้มีฝีมือหรือมีศิลปะ ผู้วิจัยเข้าใจว่า ตามตัวอย่างที่ยกมานั้น การทำจีวรของพระอานนท์เกิดจากการเลียนแบบคันนาของชาวมคธ ศิลปะบางอย่าง จึงเกิดขึ้นจากการเลียนแบบธรรมชาติ และพระพุทธศาสนา ก็ยอมรับศิลปะที่เกิดภายในมโนภาพ ซึ่งมีตัวอย่างคือ พระโลลูทายี ท่านเป็นผู้เก่งกาจสามารถในการเย็บจีวร จึงได้เย็บจีวรทำรูปภาพต่างๆ อังคตงาม ตระการตา การทำงานศิลปะคือเย็บจีวรของท่านเกิดจากมโนภาพ และ จินตภาพที่อรรถกถาจารย์เรียกว่า ปฏิภาณจิตต์ ^๘ หมายถึง จิตรกรรมที่ทำด้วยปฏิภาณของตน

^๗ วิ.ม.(ไทย).๕/๓๔๕/๒๑๓-๒๑๔.

^๘ มังคลัตถทีปนี (แปล), เล่ม ๒, หน้า ๒๙.

ส่วนศิลปะประเภทที่ ๒ เรียกว่า อาคารียศิลปะ คือศิลปะสำหรับผู้อยู่ครองเรือนหรือ คฤหัสถ์นั้นมีความหมายดังนี้ ชื่อว่าศิลปะของคฤหัสถ์ มีมากชนิด. ในศิลปะเหล่านั้น กิจการใด เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตของสัตว์อื่น เว้นจากอกุศลกรรม มีกิจการของช่างแก้วและช่างทองเป็นต้น กิจการนั้น จัดเป็นมงคล เพราะนำมาซึ่งประโยชน์ในโลกนี้. ศิลปะเหล่านั้นประกอบด้วย ช่างถาก ๑ ช่างทอ ๑ ช่างย้อม ๑ ช่างกลบก ๑ ช่างหนังเป็นคารบ ๕ เรียกว่าช่าง ผู้มีศิลปะ พระพุทธองค์มิได้ปฏิเสธความมีอยู่ของศิลปะ พระองค์ยอมรับช่างต่างๆ ว่าเป็นผู้มีศิลปะ ในสาฬหสูตรกล่าวขึ้นชมบุคคลว่าขึ้นชื่อว่าศิลปะแม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จโดยแท้ ขอเชิญพระองค์ ทรงทอดพระเนตรบุรุษเปลี่ยไต้บ้านสวยทั้ง ๔ ทิศ ก็เพราะการตีฆ้องแพะ^๙ ว่า "ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อศิลปะ" ดังนี้ ศิลปะแห่งช่างสานเป็นอาทิก็ดี ศิลปะตีดกรวดก็ดี อันมาในวิภังค์แห่งโอมสวาทสิกขาบท จึงนับเข้าด้วย. ช่างสานชื่อวานพการ ในคำว่า นพการาทิสิปญเจว นั้น. แม้ศิลปะของช่างสานนั้น ก็เป็นมงคล เพราะนำมาซึ่งศิลปะจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นในพระพุทธศาสนา เพราะศิลปะนั้นต้องใช้ในการดำรงชีวิต และ พระพุทธองค์ก็ทรงสรรเสริญผู้มีศิลปะ พระพุทธปฏิมากรที่นายช่างได้บรรจงสรรสร้างนั้น ย่อมนับเป็นศิลปะ โดยนายช่างชื่อว่าเป็นนักปฏิมากรและพระพุทธเจ้าได้ใช้ศิลปะถ่ายทอดออกมาสู่สายตาของสาธารณชน

พระพุทธองค์ก็ทรงใช้ศิลปะ แต่ว่าศิลปะที่พระองค์ใช้นั้นเป็นศิลปะแบบนามธรรม และเป็นความสามารถเฉพาะตน อาจกล่าวได้ว่าศิลปะนั้น มีทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม พุทธศิลปะนั้นก็เช่นกัน ไม่ว่าจะบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ต้องมีศิลปะในการดำรงตน แต่พระพุทธองค์มิให้บรรพชิตติดอยู่กับศิลปะดังกล่าว แต่สำหรับคฤหัสถ์นั้นจำเป็นต้องใช้ศิลปะในการดำเนินชีวิตศิลปะ จึงหมายความว่า ฝีมือ ความฉลาดในฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงออกมาให้ปรากฏงดงามน่าชื่นชม พระพุทธองค์ทรงแสดง ศิลปะในมงคลสูตรข้อที่ ๙ ว่า "ศิลปะนี้เป็นอุดมมงคล เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทำมงคลเช่นนี้แล้ว เป็นผู้ไม่ปราศัยในข้าศึกทุกหมู่เหล่า ย่อมถึงความสวัสดิ ในที่ทุกสถาน นี้เป็นอุดมมงคลของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น"^{๑๐}

เกณฑ์การประเมินค่าของศิลปะในคัมภีร์มัจฉลัตถปิณี

ในบทความการศึกษาวิเคราะห์ศิลปะในคัมภีร์มัจฉลัตถปิณี ศิลปะทั้ง ๒ ประเภทคือ อนาคตียศิลปะและอาคารียศิลปะ จัดเป็นมงคลในพระพุทธศาสนา ถึงอย่างนั้นก็มิข้อปลีกย่อยในการพิจารณาเกณฑ์ในสิ่งที่เป็นมงคลในงานศิลปะด้วยมีข้อพิจารณาดังต่อไปนี้

การประเมินค่า หมายถึงพิจารณาและตีความหมายของศิลปะที่เป็นเหตุนำมาซึ่งความเสื่อม และความเจริญ และความนิทานและสรรเสริญ ความไร้ประโยชน์และประกอบด้วยประโยชน์ จากข้อกำหนดนี้จึงสามารถพิจารณาว่าศิลปะทั้ง ๒ ประการนี้อยู่ในขอบข่ายอย่างไรบ้าง? ดังนี้

ความฉลาดในงานศิลปหัตถกรรมทั้งที่เป็นงานสูงและต่ำ. การงานที่จะพึงออกปากชักชวนเพื่อช่วยเหลือกันทำที่ชื่อว่าการงานที่จะพึงช่วยกันทำ. ในการงานที่สูงและต่ำนั้น การงานเป็นต้นอย่างนี้ คือ

^๙ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๗/๓๕.

^{๑๐} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๕/๗.

การทำ การข้อมัจฉิร กรรม (คือฉาบทา) ปูนขาวที่พระเจดีย์การงานที่จะพึงทำในโรงอุโบสถ เรือนพระเจดีย์ และเรือนต้นโพธิ์ พระพุทธรองค์ทรงแสดงถึงศิลปะของบรรพชิตไว้ว่า เป็นมงคลเพราะเป็นเหตุนำสุขมาให้ทั้งตนเองและผู้อื่น ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรมของท่านเหล่านี้ ที่ประกอบในฐานะ ย่อมนำมาซึ่งความสรรเสริญ นับเข้าในประโยชน์เกื้อกูลในโลกนี้ ด้วยประการฉะนี้ เหตุนั้น จึงจัดเป็นมงคล. แต่ศิลปะประเภทเดียวกันที่ประกอบในอัฐฐานะ หาเป็นมงคลไม่ เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งความติเตียนหมายความว่าศิลปะการงานที่สูงส่งต่ำ ปราณีตและหยาบกระด้าง ถ้าทำในฐานะที่ไม่สมควรก็ไม่เป็นมงคล เช่นกรณีการที่พระอานนท์เย็บจีวรแล้วใช้เท้าเหยียบจีวรของพระพุทธเจ้าถือว่าเป็นสิ่งที่ผิดอาจารย์ไม่สมควร หรือในกรณีพระโลหุทายีเป็นผู้มีศิลปะในการเย็บจีวร แต่การเจ็บจีวรที่เป็นสิ่งวิจิตรกามาให้ภิกษุณีที่มีโชฎงาติมิใช่ปวารณา ก็ถือว่าเป็นไม่สมควรเหตุนำมาซึ่งคำติเตียนหรือคำนินทาในท่ามกลางสงฆ์

ส่วนในศิลปะของคฤหัสถ์ในศิลปะเหล่านั้น กิจการใด เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตของสัตว์อื่น เว้นจากอกุศลกรรม มีการงานของช่างแก้วและช่างทองเป็นต้น กิจการนั้น จัดเป็นมงคล

ส่วนศิลปะติดกรวดที่ประกอบในฐานะอันควร ก็เป็นมงคล, ที่ประกอบในฐานะอันไม่ควร ไม่เป็นมงคล. เรื่องอันแสดงควมนั้น ดังต่อไปนี้ :- ศิลปะการงานหรือความเชี่ยวชาญใดๆ ถ้าเป็นการเบียดเบียนชีวิตของสัตว์อื่น ประกอบด้วยอกุศลกรรม ศิลปะนั้นจัดอยู่ในอัฐฐานะ คือเป็นศิลปะที่ไม่สมควร เพราะไม่เป็นมงคลไร้ประโยชน์

บทสรุป

ศิลปะ แต่เดิมหมายถึง งานช่างฝีมือ เป็นงานที่มนุษย์ใช้สติปัญญาสร้างสรรค์ขึ้นด้วย ความประณีตวิจิตรบรรจง ฉะนั้นงานศิลปะจึงไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแต่เป็น ผลงานที่มนุษย์ใช้ปัญญา ความศรัทธา และความพากเพียรพยายามสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ การจำกัดความให้แน่นอนลงไปว่าศิลปะคืออะไรนั้น อาจจะเป็นเรื่องยาก เพราะว่า ศิลปะเป็นงานสร้างสรรค์ ศิลปินมีหน้าที่ สร้างงานที่มีแนวคิดและรูปแบบแปลกใหม่อยู่ตลอดเวลา ทฤษฎีศิลปะในสมัยหนึ่งอาจขัดแย้งกับของอีกสมัยหนึ่งอย่างตรงกันข้าม และทฤษฎีเหล่านั้นก็ล้วนแต่เกิดขึ้นภายหลังที่ผลงานสร้างสรรค์ที่เปลี่ยนแปลงและก้าวล้ำหน้าไปก่อนแล้วทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ทักษะเกี่ยวกับ ความหมายของศิลปะในคัมภีร์มิ่งคลัทพ์ินีได้ให้ความหมายและประเภทของศิลปะได้ชัดเจน และมีเกณฑ์ในการแยกศิลปะที่ดีและศิลปะเลวด้วย ดังนี้

ศิลปะ คือความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรม ๒ อย่าง คือความสามารถในการทำงานศิลปะหัตถกรรมของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ศิลปะ จึงสามารถนิยามได้ว่า ฝีมือ ความฉลาดในฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงออกมาให้ปรากฏงดงามน่าชื่นชม วิชาที่ใช้ฝีมือ วิชาชีฟต่างๆ นอกจากนี้ศิลปะยังประกอบพร้อมด้วยปัญญา เครื่องสอบสวน อันเป็นอุปบายในการงานที่จะพึงช่วยกันทำงานต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จ และศิลปะยังเป็นนาถกรรมธรรม คือธรรมที่เป็นพึงของบรรพชิต นั่นคือผู้มีศิลปะสามารถใช้ศิลปะเป็นเครื่องช่วยให้การปฏิบัติปฏิบัติงานของบรรพชิตประสบ

ความสำเร็จด้วย ตามความหมายนี้ตรงกับคำนิยามของ วิรัตน์ พิชญ์ไพฑูริย์ (๒๕๒๔) ศิลปะ เป็น ผลงานที่เกิดจากการแสดงออกของอารมณ์ ปัญญา และทัศนคติ รวมทั้งทักษะความชำนาญ ชำนาญของ มนุษย์การสร้างสรรคงานศิลปะ งานศิลปะที่ดีควรมีคุณค่าทางความงามซึ่งเกิดจากการใช้องค์ประกอบ ของสุนทรียภาพ และศิลปะ คือ ผลแห่งความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่แสดงออกมาในรูปลักษณะต่าง ๆ ให้ ปรากฏซึ่งสุนทรียภาพ ความประทับใจ หรือความสะเทือนอารมณ์ ความอัจฉริยภาพ พุทธิปัญญา ประสบการณ์ รสนิยม และทักษะของแต่ละคน เพื่อความพอใจ ความรื่นรมย์ ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี หรือ ความเชื่อทางศาสนา ศิลปะ คือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึก สติปัญญา ความคิด และ/หรือความงาม

นอกจากนี้ในคำนิยามศิลปะเหล่านี้ยังปรากฏคำว่า คุณค่าทางความงามซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ หรือเกิดจากองค์ประกอบของสุนทรียภาพ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดเกณฑ์การประเมินศิลปะในมังค ลัตถที่ปนีคือ ศิลปะจะต้องประกอบด้วยมงคลคือ เป็นสิ่งที่มีประโยชน์เกื้อกูล เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุขทั้ง ปัจจุบันและอนาคต และเป็นสิ่งที่เว้นโทษ เว้นจากความเสื่อม หรือคำติฉินนินทาของชาวโลกด้วย

หนังสืออ้างอิง

ชลูด นิ่มเสมอ. **องค์ประกอบของศิลปะ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๓๔.

มังคละตถที่ปนี (แปล), เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหามกุฏ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑.

พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๐.

วิรัตน์ พิชญ์ไพฑูริย์. **ความเข้าใจศิลปะ** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๒๔.

Herbert Read. **The Meaning of Art**. London: Faber & Faber, 1959.